

УДК 327.5(76)

МІЖДЕРЖАВНІ КОНФЛІКТИ У ПІВДЕННІЙ АМЕРИЦІ: ПРИЧИНИ, ЕВОЛЮЦІЯ, СТРАТЕГІЇ ВРЕГУЛЮВАННЯ

Костянтин Поліщук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000, тел. (0322) 964-132,
e-mail: kostjazou@yahoo.com*

Проаналізовано причини виникнення, динаміку, особливості врегулювання міждержавних конфліктів у Південній Америці з часу незалежності південноамериканських держав від Іспанії і Португалії у першій третині XIX століття до сьогодення. Розглянуто стратегії управління конфліктами, посередницькі ініціативи, різноманітні підходи до врегулювання спірних територіальних питань. Досліджено процеси формування міждержавних форм кооперації, інституціоналізації, плюралізації системи політичних акторів у регіоні та вплив цих процесів на врегулювання існуючих протиріч та запобігання потенційним конфліктам.

Ключові слова: міждержавні конфлікти, Південна Америка, територіальні спори.

У глобальному порівнянні Латинську Америку щодо конфліктогенності та ескалаційної здатності спірних питань вважають відносно мирним регіоном, принаймні що стосується організації міждержавних стосунків і врегулювання конфліктів з початку XX століття. Окреме місце у цьому надрегіоні займають міждержавні конфлікти у Центральній Америці та Карибському басейні, оскільки ці субрегіони аж до глибокого XX століття перебували під значно більшим впливом і тиском зовнішніх сил (насамперед США), аніж Південна Америка, яка, з огляду на суперечки між різними європейськими державами, а також між ними і США, залишилась відносно ізольованою від безпосередніх втручань з боку третіх сил. Завдяки цьому на Південноамериканському континенті вже у XIX столітті змогла сформуватись відносно незалежна стабільна система міждержавних відносин, яка попри початкові труднощі, сприяла розвитку регіональних інтеграційних процесів і таким чином перетворенню континенту на відносну зону миру.

Більшість латиноамериканських країн після здобуття незалежності від піренейських метрополій вкрай повільно набувала фундаментальних ознак суверенних національних держав. Це стосується як формування стабільних політичних інституцій і дієздатних національних урядів, так і точного встановлення територіальних кордонів. Якщо у колоніальний період перебіг меж між різними адміністративними одиницями не відігравав значної ролі, то після утворення незалежних держав він став предметом численних міждержавних конфліктів [1]. Лінії розмежувань у колишніх іспанських та португальських колоніях часто проводили «на око», юридичні та фактичні кордони могли не

збігатися. Цю проблему було перенесено на відносини між уже незалежними країнами Латинської Америки, коли вперше застосували юридичний принцип *uti possidetis juris*: держави отримали право утримувати те, що належало колонії-попереднику. Успадковані адміністративні кордони іспанської та португальської колоніальних імперій були перетворені у міждержавні кордони в регіоні [2].

Деколонізаційні процеси у Латиноамериканському регіоні відбувались неоднорідно. Цілком особлива динаміка, не лише через відмінну від решти регіону португальську колоніальну історію та величезну площу країни, спостерігалась у Бразилії, якій вдалось здобути незалежність і перетворитись на відносно стабільну монархічну державу без значних зіткнень. У результаті зайняття Наполеонівським військом Португалії 1808 р. португальська королівська сім'я за підтримки Великої Британії перенесла свою офіційну резиденцію до Бразилії, яка 1815 р. отримала статус рівноправного королівства. Після повернення португальського короля Дона Жуана VI до Лісабона 1821 р. і короткого періоду регентства його сина Педру I, Бразилія 7 вересня 1822 р. проголосила незалежність від Португалії, перетворившись на Бразильську імперію. Остання проіснувала до 1889 р., після чого була замінена на республіканську форму правління.

На відміну від португальської, іспанська колоніальна імперія розпалась на численні республіки, які навіть після достатньо затяжних і кривавих війн за незалежність залишались заручниками як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів. Багатьом країнам знадобилось чимало часу для остаточного визначення лінії державного кордону і встановлення відносно стабільного уряду. Яскравим прикладом таких процесів є сьогоднішня Аргентина, розвиток якої після здобуття незалежності впродовж десятиліть відзначався анархією, внутрішньою нестабільністю і громадянськими війнами. Лише у 1860-х роках, після включення провінції Буенос-Айрес у конфедерацію, Аргентині вдалось стабілізувати центральну владу.

На прикладі двосторонніх відносин між Аргентиною і Бразилією можна простежити загальну картину політичних і територіальних конфліктів у регіоні в XIX столітті. Після здобуття незалежності між обома країнами продовжились суперечності, які мали місце у колоніальну добу між Іспанією і Португалією. Здебільшого йшлося про контроль за стратегічну у військовому і торговельному відношеннях територію, відому як *Banda Oriental* – «Східний Берег» (ріки Ла-Плата), що в основному збігається з межами сучасного Уругваю. Наприкінці колоніальної доби *Banda Oriental* належав до іспанського віце-королівства Ріо-де-ла-Плата (сучасні Аргентина, Уругвай, Парагвай і Болівія), проте, скориставшись виром численних антиіспанських повстань на всій території колонії, португальські війська 1811 р. захопили «Східний Берег», який після низки збройних сутичок увійшов під назвою провінції Сісплатіна спершу до Португалії (1821), а згодом – до Бразильської імперії (1822). З метою повернути контроль над провінцією, Конфедерація Об'єднаних Провінцій Ріо-де-ла-Плата (Аргентина) переконала найсильнішу політичну групу провінції (так званих *Orientales*) під керівництвом Хуана Антоніо Лавасехи повстати проти

бразильського уряду та надала їм політичну і матеріальну підтримку. Після кількох років партизанської боротьби із Бразилією 1825 року в місті Ла-Флорида було зібрано Конгрес, який проголосив незалежність провінції від Португалії і Бразильської імперії, підтверджуючи приналежність провінції до Об'єднаних Провінцій. У відповідь на це уряд Бразилії в грудні 1825 р. оголосив Об'єднаним Провінціям війну [3, с. 312]. Впродовж наступних років жодній зі сторін не вдалось здобути суттєвих військових переваг. За посередництвом Великої Британії та Франції розпочались мирні переговори, які завершилися підписанням 1828 р. Монтевідейського договору, який встановив незалежність Східного Берега, що отримав назву Східна Республіка Уругвай. У мирній угоді Аргентина і Бразилія визнавали незалежність нової держави, а також гарантували вільне судноплавство і безмитну торгівлю у стратегічному районі Ла-Плати.

Проте це не розв'язало усіх суперечностей між двома державами, відносини яких у середині XIX ст. характеризувались взаємною ворожістю, відкритою і прихованою підтримкою опозиційних політичних сил, сепаратистських рухів всередині кожної з країн. Стосунки між обома державами почали налагоджуватись з другої половини 1850-х років і дійшли максимального зближення під час наймасштабнішого збройного конфлікту в Латинській Америці – Парагвайської війни 1864–1870 рр. (Війни Потрійного Альянсу) – протистояння між Парагваєм і державами Потрійного альянсу (Аргентина, Бразилія, Уругвай) за контроль над стратегічним регіоном ріки Ла-Плата. Війна вибухнула в результаті антиурядового повстання в Уругваї, яке підтримали Аргентина і Бразилія, кожна з метою поширення сфери свого впливу в регіоні р. Ла-Плата. Натомість Парагвай, стурбований порушенням регіонального балансу сил і прагнучи реалізувати свої експансіоністські плани (зокрема, здобути вихід до світового океану за рахунок бразильської території), взяв сторону офіційного уряду Уругваю на чолі з президентом А. Агірре. У жовтні 1864 р. Бразилія здійснила інтервенцію в Уругвай під приводом примусу уругвайського уряду до сплати компенсації за збитки, завдані бразильським підданим під час прикордонних конфліктів у 1850-х роках. Президент Уругваю А. Агірре звернувся за допомогою до диктатора Парагваю Ф. Солано Лопеса, який 13 грудня 1864 р. оголосив війну Бразилії і направив війська у Південнобразильську провінцію Мату-Гросу. 20 лютого 1865 р. антиурядовим силам в Уругваї за підтримки бразильських військ вдалось захопити владу в країні. Для відновлення статус-кво в Уругваї Ф. С. Лопес звернувся до аргентинського президента Б. Мітре з вимогою надати право проходження парагвайських військ територією Аргентини, яка де-юре оголосила себе нейтральною у конфлікті, проте де-факто надавала підтримку Бразилії. Відмова аргентинського уряду зумовила оголошення Парагваєм війни Аргентині 18 березня 1865 р. Початкові воєнні успіхи парагвайців на бразильському (провінції Мату-Гросу і Ріу-Гранді-ду-Сул) та аргентинському (провінція Коррієнтес) фронтах, обумовлені більшою чисельністю і вищим рівнем підготовки регулярних військ Парагваю, змусили Аргентину, Бразилію і

Уругвай на чолі з новим президентом В. Флоресом об'єднати свої зусилля і підписати 1 травня 1865 р. у Буенос-Айресі Договір про Потрійний альянс, згідно з яким держави-учасниці зобов'язувались вести бойові дії проти Парагваю до повалення президента Лопеса. Верховним головнокомандувачем коаліційних військ став Б. Мітре. Переломним моментом у війні стала битва біля Ріачуела на р. Парана 11 червня 1865 р., яка закінчилась перемогою бразильського флоту над парагвайським і змінила хід війни на користь Потрійного альянсу. Починаючи з середини 1866 р., бойові дії перемістились на територію Парагваю. Після важких поразок парагвайських військ біля Туюті (травень 1866 р.), Умаїти (липень 1868 р.), на р. Пікісірі (грудень 1868 р.), падіння Асунсьйона і встановлення там тимчасового уряду Парагваю (січень 1869 р.) та останньої битви біля Серро-Кора (березень 1870 р.), під час якої загинув Ф. С. Лопес, територія Парагваю була окупована військами союзників. У результаті бойових дій сторони конфлікту зазнали величезних людських втрат (за оцінками, Парагвай – близько 300 тис. осіб, Бразилія – 18 тис., Аргентина – 18 тис., Уругвай – близько 5,5 тис.), значна частка яких припала на цивільне населення [4].

Після завершення Війни Потрійного альянсу далися ознаки протиріччя між Аргентиною і Бразилією стосовно повоєнного статусу Парагваю. Якщо перша пропонувала поділити його територію між обома країнами, претендуючи, зокрема, на багатий на корисні копалини регіон Гран-Чако, то друга вбачала у незалежній Парагвайській державі противагу загрозі аргентинської гегемонії у Південній Америці. З цією метою Бразилія залишила на території Парагваю свої війська (перебували там до 1876 р.), 9 січня 1872 р. уклала з ним сепаратний мирний договір, згідно з яким кордон між обома державами встановлювався з урахуванням передвоєнних претензій Бразилії на спірні прикордонні території в районі р. Ла-Плата, а у грудні 1875 р. підписала договір про дружбу і співпрацю. Державний кордон між Парагваєм і Аргентиною було встановлено угодою 3 лютого 1876 р., згідно з якою Аргентині відійшла приблизно третина території, на яку вона претендувала (значна частина регіону Місьйонес і частина Гран-Чако), а також рішенням третейського суду на чолі з президентом США Р. Хейзом, згідно з яким решту спірних територій було передано парагвайській стороні. В результаті війни Парагвай, втративши майже половину своєї території і близько 4/5 свого населення, перетворився з регіональної потуги на одну з найбільш відсталих країн Латиноамериканського регіону.

Іншим конфліктним регіоном Південної Америки протягом XIX ст. було Тихоокеанське узбережжя континенту, де міждержавні відносини, як і в районі Ла-Плати, визначались інтенсивною політичною боротьбою і територіальними конфліктами. Основними протиборствами тут виступили суперечки між Чилі, Болівією і Перу. Якщо у 1820-х роках ці держави ще кооперували у їхній боротьбі проти іспанської метрополії, то вже у 1830-х роках далася ознаки зростаюча конкуренція за сферу впливу в межах цього субрегіону [1, с. 127]. У відповідь на проголошення Перуансько-Болівійської Конфедерації 1835 р. уряд Чилі, вбачаючи у цьому порушення рівноваги сил на Тихоокеанському

узбережжі не на свою користь, оголосив новоствореному суб'єкту міжнародних відносин війну. Перемога Чилі 1838 р. призвела не лише до розпаду Конфедерації і відновлення незалежних держав Перу і Болівії, але й спричинила значне погіршення відносин останніх, яке зрештою вилилося у Перуансько-болівійську війну 1841–1842 рр., результат якої, щоправда, не змінив статус-кво.

У 1840-х роках вкотре далися знаки суперечки між Чилі і знову зміцнілим у політичному й економічному відношеннях Перу. Втім зовнішні фактори змусили тихоокеанські держави тимчасово забути свої чвари і вдатися до тіснішої кооперації, зокрема у світлі загрози з боку Іспанії, яка прагнула відновити свій вплив у колишніх колоніях у Південноамериканському регіоні. Врешті загострення конфронтації у першій половині 1860-х років обернулось на Першу тихоокеанську війну 1864–1866 рр. (Іспано-південноамериканська війна) між Іспанією, з одного боку та Перу, Чилі, Болівією і Еквадором (з 1866 р.) – з іншого. У серпні 1862 р. іспанська королева Ізабелла II надіслала до Південної Америки в рамках наукової експедиції військову ескадру, зокрема з офіційною метою зближення Іспанії з латиноамериканськими державами. В ході візиту до перуанського м. Кальяо далися знаки спірні питання між обома державами: відмова Іспанії визнавати незалежність Перу (1821), боргові питання з колоніальних часів, захоплення перуанським флотом іспанського торгового судна в ході прикордонних зіткнень між Еквадором і Перу у 1857–1860 роках. Ситуація загострилась внаслідок так званого інциденту Таламбо, коли у сутичці між іспанськими іммігрантами і місцевим населенням загинув підданий Іспанської корони. Після відмови перуанських властей виконати ультимативні вимоги іспанців (принесення офіційних вибачень Мадриду, компенсаційні виплати іспанським постраждалим під час інциденту Таламбо, виконання боргових зобов'язань з колоніальних часів) кораблі останніх захопили 14 квітня 1864 р. о-ви Чінча, які завдяки покладам дорогоцінного на той час добрива гуано, забезпечували до 60 % доходів Республіки Перу. Окрім того, у січні 1865 р. іспанська ескадра, стягнувши у зону конфлікту нові сили на чолі з віце-адміралом Парехою, блокувала Тихоокеанське узбережжя Перу. Врешті 27 січня 1865 р. перуанський президент Х. А. Песет був змушений прийняти умови ультиматуму іспанців і підписати договір Віванко-Пареха, згідно з яким Перу зобов'язувала сь виплатити Іспанії солідну грошову компенсацію в обмін на повернення їй о-вів Чінча. Підписання договору викликало хвилю масових протестів у країні, які вилились у повалення уряду Песета і встановлення в Лімі у листопаді 1865 р. військової диктатури М. І. Прадо. Тим часом антиіспанські настрої охопили також сусідню Чилі, яка відмовилась постачати іспанському флоту військові матеріали. У відповідь на це все більш незалежний від Мадрида у своїх діях Пареха, висунувши принизливі для чилійського уряду ультимативні вимоги, ініціював у вересні 1865 р. морську блокаду найбільших тихоокеанських портів Чилі. Остання відповіла на це оголошенням війни Іспанії 25 вересня 1865 р. Після поразки від чилійців у морській битві біля Папудо і самогубства 26 листопада віце-адмірала Парехи, укладення 5 грудня військового союзу Чилі і Перу, оголошення 14 січня новим перуанським урядом війни

Мадриду, солідаризації інших латиноамериканських країн, зокрема вступу Еквадору (30 січня) і Болівії (22 березня) до антиіспанського воєнного альянсу, флот Іспанії опинився на рубежі 1865–1866 рр. перед непосильним завданням блокади Тихоокеанського узбережжя Південної Америки і протистояння єдиному фронту латиноамериканських держав. Після низки морських битв у південноамериканських портах (Абтао 7 лютого, Вальпараїсо 31 березня, Кальяо 2 травня) іспанські кораблі 10 травня 1866 р. звільнили о-ви Чінча і залишили Тихоокеанське узбережжя Південної Америки. Стан війни де-юре протривав до 11 квітня 1871 р., коли у Вашингтоні між усіма сторонами конфлікту було підписано перемир'я. 14 липня 1879 р. між Іспанією і Перу було підписано договір про мир і дружбу, згідно з яким Мадрид визнав незалежність Ліми та встановив з нею дипломатичні відносини. Аналогічні договори було підписано Іспанією з Болівією (21 серпня 1879 р.), Чилі (12 червня 1883 р.) і Еквадором (28 січня 1885 р.) [5].

Втім після подолання спільного ворога тихоокеанські держави знову вдалися до з'ясування своїх внутрішньорегіональних протиріч. Кульмінацією протистояння стала Друга тихоокеанська війна 1879–1884 рр. – збройний конфлікт Чилі проти Перу і Болівії з приводу володіння малозаселеною північною частиною пустелі Атакама, де в середині XIX ст. було виявлено ознаки наявності значних покладів селітри (так звана Селітряна війна). Після завершення іспанського колоніального панування у Південній Америці регіон став об'єктом суперечок між новоутвореними державами Чилі (1817), Перу (1821) і Болівією (1825). Відкриття покладів селітри, експорт якої був на той час вагомим джерелом прибутку південноамериканських держав, експансія чилійських підприємств і масове заселення чилійцями зони видобутку сировини призвели до загострення болівійсько-чилійських стосунків і зближення Болівії з Перу, яка також вбачала в економічній експансії Чилі загрозу для своїх торговельних інтересів у регіоні. В лютому 1873 р. між перуанським і болівійським урядами було підписано таємний договір про взаємну оборону у випадку агресії проти однієї зі сторін. Паралельно болівійський уряд вів переговори з Чилі щодо врегулювання лінії кордону між обома державами, яку в договорах 1866 р. і 1874 р. було визначено по 24-й паралелі південної широти. За додатковими умовами останнього договору, чилійські підприємства отримували право вільного видобутку селітри у зоні між 23-ю і 24-ю паралелями, однак підпадали під дію болівійського податкового законодавства із фіксованими ставками на 25 років. Втім в умовах гострої економічної кризи у другій половині 1870-х років болівійський уряд встановив 1878 р. додаткове мито на експорт селітри, а згодом, після відмови чилійських селітряних компаній сплачувати його, прийняв рішення про конфіскацію їхнього майна. Уряд Чилі, сприйнявши це як відкрите порушення договору 1874 р., денонсував його і в лютому 1879 р. без опору захопив заселений переважно чилійцями (95 %) болівійський порт Антофагаста. Болівія відповіла на це оголошенням у березні війни Чилі. Остання, відкинувши мирне посередництво Перу, довідавшись про таємний болівійсько-перуанський союзний договір, оголосила

5 квітня 1879 р. війну обом державам. На порядок вищий кількісний і якісний склад, а також раптовість нападу чилійського флоту дозволили йому швидко захопити усе узбережжя Болівії і вийти до південних кордонів Перу. Здобуття повної переваги на морі (перемога у битві біля мису Ангамос 8 жовтня 1879 р.) дозволило Чилі перенести театр бойових дій на територію Перу. Успішні наземні операції чилійських військ у перуанській частині пустелі Атакама – провінції Тарапака, захоплення міст Аріка і Такна, роз'єднання чилійцями болівійських і перуанських сил спричинили вихід з війни Болівії влітку 1880 р. Уряд в Сантьяго збільшив тиск на Ліму, скерувавши наприкінці серпня 1880 р. до північного узбережжя Перу військову ескадру (так звану експедицію Лінча), яка успішно реалізувала кампанію щодо стягнення контрибуції з перуанських портів до кінця жовтня 1880 р. Після невдалої спроби мирного посередництва США 22 жовтня 1880 р. бойові дії продовжились, перемістившись у район столиці Перу – Ліми. Окупація останньої чилійськими військами 17 січня 1881 р. і повалення перуанського уряду спричинили початок партизанської війни та перенесення театру бойових дій з узбережжя на Перуанське високогір'я вглиб країни. Лише 10 липня 1883 р. у битві під Уамачуко чилійцям вдалось остаточно зламати рух партизанського опору на чолі з майбутнім президентом Перу генералом А. Касересом. 20 жовтня 1883 р. у м. Анкон між Чилі і Перу було підписано мирний договір, згідно з яким територія південного перуанського регіону Тарапака відходила у постійне володіння, а провінції Такна і Аріка – у тимчасове (на 10 років) володіння Сантьяго, після чого їхній подальший статус мав вирішити плебісцит. Втім у встановлений строк обом сторонам так і не вдалось погодити термін проведення референдуму, і лише 1929 р. за посередництва амерканського президента Г. Гувера ними було досягнуто домовленості, згідно з якою Аріка залишалась у складі Чилі, в той час як Такна відходила до Перу. Водночас за умовами перемир'я між Чилі і Болівією, підписаного 4 квітня 1884 р. у м. Вальпараїзо, Сантьяго отримав болівійську тихоокеанську провінцію Антофагаста, що означало для Ла-Пасу не лише відмову від багатого на корисні копалини регіону, але й болісну втрату виходу до світового океану. Положення перемир'я були підтвержені мирним договором 1904 р., за яким Чилі погодилась збудувати залізницю між болівійською столицею Ла-Пас і тихоокеанським портом Аріка, а також гарантувати Болівії безперешкодний доступ до чилійських портів [6].

Попри досягнуті домовленості відносини між трьома державами і сьогодні залишаються доволі напруженими. Болівія, розглядаючи втрачену прибережну тихоокеанську територію як свій департамент Літорал, вимагає ревізії мирного договору і суверенного коридору до Тихого океану. Після неодноразових невдалих спроб досягнення компромісу, зокрема через блокування Лімою плану передачі Болівії коридору чилійської (колишньої перуанської) території вздовж кордону з Перу, болівійський уряд розірвав 1978 р. дипломатичні відносини з Чилі, підтримуючи відтоді офіційні стосунки на рівні консульських представництв. З 2006 р. на урядовому рівні були відновлені неформальні переговори щодо врегулювання «болівійської проблеми». У жовтні 2010 р.

президенти обох держав вперше з часу розірвання дипломатичних відносин домовились про взаємний обмін дипломатичними представництвами.

Повертаючись до подій XIX ст., слід зауважити, що на рубежі XIX–XX ст. як у тихоокеанській, так і в атлантичній частинах південної Америки склались відносно хороші передумови для мирного розвитку міждержавних відносин. Зокрема, джерелом стримування постколоніальних конфліктів та воєн виступив вже згаданий принцип *uti possidetis juris*. Дія цього принципу під час визначення метрополіями кордонів колоній у Латинській Америці хоч і сприяла виникненню суперечок уже між незалежними державами, проте, з іншого боку, все ж таки успадковані колоніальні адміністративні кордони достатньо поважали на практиці у Південній Америці, що сприяло процесу забезпечення структури внутрішньої та міжнародної законності. Ще одним чинником, що запобігав війнам у Латинській Америці, була угода, прийнята між елітами латиноамериканців, які були вихідцями з Іспанії. Вони прийняли норму, за якою вважали себе частиною великої культурної і, можливо, політичної спільноти. Їхні країни не повинні були вдаватися до війн між собою. Як писав Мігель Ангель Сентено: «складне розуміння міжнародної ненависті було відсутнє – сусід моєї держави не є моїм ворогом» [7, с. 44].

Втім на континенті й досі залишилась нерозв'язаною ціла низка територіальних конфліктів. Лише Бразилії, завдяки умілій політиці міністра закордонних справ барона фон Ріо Бранко (1901–1912), вдалося мирно врегулювати зі своїми сусідами усі відкриті територіальні питання вздовж, як би там не було, 9000-мильної лінії кордону і у довгостроковій перспективі юридично консолідувати континентальні розміри країни, нейтралізувавши у такий спосіб потужний конфліктний потенціал відносно своїх іспано-американських сусідів. У XX ст. у Південній Америці лише зрідка виникали масштабні збройні конфлікти, кожен з яких мав характер територіального спору. Сюди належать Чакська війна між Болівією і Парагваєм (1931–1935), Летисійський конфлікт між Перу і Колумбією (1932), а також війни між Перу і Еквадором (1939–1941; 1981; 1995).

Війна Чако виникла між Болівією і Парагваєм за володіння малозаселеною прикордонною областю Гран-Чако, де 1928 р. було виявлено ознаки наявності покладів нафти. Після перших прикордонних сутичок наприкінці 1928 р. – на початку 1929 р. конфлікт з раптовим нападом болівійських військ на низку парагвайських укріплень у глибині Чако 1932 р. перейшов в ескалаційну фазу. Усі посередницькі ініціативи, зокрема з боку Ліги Націй, Комісії нейтральних латиноамериканських держав, чилійського президента Мендеса, були відкинуті, і сторони вдалися до відкритих бойових дій. Протягом 1932–1934 рр. боротьба здебільшого точилась за володіння укріпленими пунктами і фортами. Обидві сторони конфлікту широко використовували бойову авіацію, залучали іноземні командні кадри та військових спеціалістів (болівійці здебільшого німецьких, парагвайці – російських). До середини 1934 р. парагвайські війська оволоділи більшою частиною спірних територій, а в березні 1935 р. перенесли бойові дії на територію самої Болівії, атакувавши нафтоносний район біля м. Вілья-Монтес.

Після оточення наприкінці травня 1935 р. гарнізону цього міста і неспроможності організувати оборону на інших відрізках фронту Болівія звернулась до Ліги Націй з проханням про посередництво у врегулюванні конфлікту. 12 червня 1935 р. за посередництва США, Аргентини, Бразилії, Чилі, Перу, Уругваю було укладено перемир'я, а 28 жовтня підписано мирний договір. 21 липня 1938 р. в Буенос-Айресі підписали договір про кордони, підготовлений на основі рішення арбітражної комісії, згідно з яким Парагвай отримав близько $\frac{3}{4}$ спірних територій Гран-Чако, а Болівія – вихід до р. Парагвай [8, с. 481].

Фактично паралельно з Чакським конфліктом відбувалась Колумбійсько-перуанська війна 1932–1934 рр. (Летисійський конфлікт) – збройне протистояння між Колумбією і Перу за володіння стратегічною прикордонною областю навколо порту Летисія (так звана «Летисійська трапеція») на р. Амазонка. Перші прикордонні суперечки розпочались у 1920-х роках і завершилися підписанням 22 березня 1922 р. угоди Саломон-Лозано, згідно з якою спірна територія відійшла до Колумбії. Однак 1932 р. військова хунта в Перу на чолі з президентом Л. М. Санчесом Серро взяла курс на перегляд угоди і повернення «Летисійського коридору» Перуанській державі. 1 вересня 1932 р. група цивільних перуанців захопила м. Летисія з вимогою передачі міста владі Перу. Для захисту повстанців Ліма скерувала в регіон регулярні війська, а 30 вересня відкрито поставила вимогу ревізії договору про кордон. 3 жовтня Колумбія звернулась до Ліги Націй зі скаргою на дії Перу. Це не завадило перуанським військам продовжити наступ на території Колумбії і зайняти 1 листопада стратегічне м. Тарапака, заблокувавши у такий спосіб доступ колумбійським військам до спірної території. Бойові дії розпочались у лютому 1933 р., коли колумбійському річковому флоту, який прибув до Тарапаки через нейтральну бразильську територію, вдалось відбити у перуанців це стратегічне місто. Вже у березні 1933 р. колумбійці перенесли бойові дії на територію Перу. Після низки перемог колумбійських військ, вбивства 30 квітня президента Л. М. С. Серро новий уряд Перу на чолі з О. Бенавідесом погодився розпочати за посередництва Ліги Націй мирні переговори з Колумбією, які завершилися укладенням 25 травня перемир'я. Згідно з ним, «Летисійську трапецію» передавали терміном на один рік під управління міжнародної комісії Ліги Націй. 24 травня 1934 р. у Ріо-де-Жанейро представники Перу і Колумбії підписали мирний договір і протокол про кордон, згідно з яким спірну територію передавали Колумбії. Договір передбачав також демілітаризацію Летисійського району, вільний доступ Перу до прикордонних ділянок рік Амазонка і Путумайо, містив формальне вибачення Перу за інтервенцію 1932 р., а також підтвердив положення договору Саломон-Лозано 1922 р. [9].

Ще одним територіальним протистоянням у Південній Америці стали Перуано-еквадорські війни – три масштабні збройні прикордонні конфлікти між Перу і Еквадором 1941 р., 1981 р. і 1995 р. Перші прикордонні суперечки мали місце ще у першій половині XIX ст., коли Еквадор, як у складі Великої Колумбії (1819–1830), так і після проголошення незалежності 1830 р., відмовився визнати

лінію адміністративного кордону з Перу, визначену декретом іспанського короля Карла IV 1802 р., коли обидві країни перебували під короною Мадрида. Декрет передбачав включення провінції Майнас у басейні р. Амазонка між Андами і р. Мараньйон (нині – здебільшого регіон Лорето), яка 1739 р. належала до іспанської Королівської Аудієнсії Кіто (Еквадор), до складу Віце-Королівства Перу. Ця провінція, увійшовши до складу незалежної Перуанської республіки 1821 р., стала об'єктом постійних, зокрема збройних (1857–1860, 1903–1904), прикордонних суперечок вже між незалежними Перу та Еквадором. Після численних спроб мирного врегулювання конфлікту, зокрема за посередництвом третіх держав (Іспанії, Бразилії та ін.), сторони погодилися у Протоколі Кастро Оянгурен-Понсе (1924) і в уточненому Лімському документі (1936) визнати лінію кордону статус-кво, яку на заході утворила р. Сарумілья, а на сході – р. Сенепа і гірський хребет Кордильєра-дель-Кондор. Таким чином, спірна територія залишилась здебільшого за Перу, що не задовольняло Еквадор, який з приходом до влади військових на чолі з генералом А. Е. Галло (1937) обрав курс на конфронтацію із Перу. Обидві сторони почали стягувати свої війська у зону конфлікту, що призвело до низки прикордонних сутичок впродовж 1940–1941 років. Уже 5 липня 1941 р. вони переросли у відкриту війну. Звинувативши одна одну в агресії, обидві сторони з використанням авіації розпочали активні бойові дії вздовж р. Сарумільї. Завдяки більшій чисельності і сучаснішому оснащенню, перуанським військам вдалось захопити протягом липня 1941 р. еквадорську провінцію Ель-Оро і м. Пуерто-Болівар. Під тиском держав-посередниць Бразилії, Аргентини, США, а згодом – і Чилі, які вимагали припинити бойові дії в знак єдності країн західної півкулі у боротьбі проти держав “осі” у Другій світовій війні 1939–1945 рр., сторонами 31 липня було укладено перемир'я, умови якого були здебільшого підтвержені Таларською угодою від 2 жовтня 1941 р. і, врешті, Протоколом про мир, дружбу і кордони (Протокол Ріо-де-Жанейро) 29 січня 1942 р. За умовами Протоколу, Еквадор відмовився від своїх попередніх територіальних претензій у районі рік Мараньйон і Амазонка, перуанський уряд виводив свої війська із захопленої еквадорської території, а спірний регіон відходив до складу Перу. Остаточну лінію кордону встановлювали на основі лінії статус-кво 1936 р., за винятком незначних модифікацій на користь Перу. Гарантами дотримання Протоколу Ріо-де-Жанейро виступили Аргентина, Бразилія, США і Чилі. Втім під час демаркації кордону було виявлено розбіжності з лінією делімітації на 78-кілометровій ділянці вододілу (гірського хребта Кордильєра-дель-Кондор) між ріками Самора і Сантьяго, а саме – виявлення там не врахованого у процесі делімітації русла р. Сенепа. Це дало підставу Еквадору спершу ініціювати припинення процесу демаркації (1949), вийти з демаркаційної комісії через неможливість реалізації Протоколу у цій частині (1953), а 1960 р. взагалі проголосити недійсним Протокол Ріо-де-Жанейро, що призвело до чергового загострення конфлікту.

Другою з Перуано-еквадорських війн (так звана Війна Пакіша) став короткотривалий прикордонний збройний конфлікт у січні-лютому 1981 р., який

вибухнув в результаті зайняття еквадорськими військовими трьох незайнятих перуанських прикордонних постів (Пакіша, Майяїку, Мачіназа) на східних схилах недемаркованої ділянки гір Кордильєра-дель-Кондор (так званий «пакішський інцидент»). 28 січня 1981 р. перуанська армія розпочала операцію з видворення еквадорців із так званих «лжепостів». Активні бойові дії за участі авіації обох сторін були припинені під тиском держав-гарантів Протоколу Ріо-де-Жанейро підписанням 19 лютого 1981 р. перемир'я, за умовами якого було відновлено статус-кво.

Подальше небажання Еквадору визнавати чинність Протоколу 1942 р., незавершеність процесу демаркації кордону, милітаризація спірної території з боку обох сторін з 1981 р., низка прикордонних сутичок, пов'язаних із обопільними звинуваченнями сторін в інфільтрації військ і встановленні ворожих постів на спірній території (зокрема, «пачакутекський інцидент» 1991 р.), сприяли наростанню напруженості в регіоні та призвели 1995 р. до третьої з Перуано-еквадорських війн (так звана Війна Альто-Сенепа). Приводом стало зіткнення між перуанським патрулем і еквадорським форпостом «База Сур» у верхів'ї р. Сенепа в межах спірної ділянки кордону в листопаді 1994 р. Після цього інциденту обидві сторони почали інтенсивно нарощувати військову присутність в регіоні, а наприкінці січня 1995 р. після оголошення загальної мобілізації перейшли до відкритих бойових дій. Війна з активним використанням авіації продовжувалась до 17 лютого, коли представники конфліктуючих сторін підписали у Бразилії за присутності держав-гарантів Протоколу Ріо-де-Жанейро угоду про перемир'я, роз'єднання сил, демобілізацію та введення у зону конфлікту миротворчих військ – Місії військових спостерігачів Еквадор-Перу (МОМЕР). Попри прибуття миротворців сутички між військами супротивників не припинялись аж до 28 лютого, коли уряди Еквадору і Перу остаточно оголосили у Декларації Монтевідео про завершення війни. Виведення військ завершилось у травні 1995 р., а після встановлення меж демілітаризованої зони обидві сторони відновили переговорний процес з демаркації кордону. 26 жовтня 1998 р. в м. Бразилія президенти Еквадору і Перу Х. Мауад і А. Фухіморі, а також президенти Аргентини, Бразилії, Чилі й спеціальний представник президента США підписали Президентський акт, який проголошував остаточне вирішення територіальної проблеми між обома країнами. За умовами акту, було підтверджено лінію кордону за Протоколом Ріо-де-Жанейро 1942 р., Еквадор відмовився від претензій на східні схили гірського хребта Кордильєра-дель-Кондор і всієї західної ділянки верхів'я р. Сенепа, а Перу надало в користування Еквадору без права встановлення суверенітету 1 кв. км своєї території в районі стратегічної еквадорської бази Тівінца. Демаркація кордону, яка розпочалась після підписання обома сторонами 13 травня 1999 р. Заключного демаркаційного акту про спільний кордон, завершилась у жовтні 1999 р. [10].

Аналіз конфліктних ситуацій у Латиноамериканському регіоні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. дає підставу зробити висновок, що ймовірність виникнення воєн зменшилась, однак територіальні та прикордонні

конфлікти й досі існують, створюючи виклики сучасним державам. Сьогодні між латиноамериканськими країнами існує близько 20 проблемних ситуацій, половина з яких залишається активною, проте лише одна з них у досліджуваній період призвела до війни (1995 р. між Еквадором і Перу). Найсерйозніші міждержавні конфлікти, безпосередньо пов'язані з територіальними чи прикордонними суперечками, відбулися в останній третині ХХ ст. Зокрема, 1969 р. відбулася так звана «футбольна» війна через прикордонні та міграційні проблеми між Сальвадором та Гондурасом, а 1982 р. – між Аргентиною й Великобританією за Фолклендські (Мальвінські) острови. Близькими від війни були військовий конфлікт між Аргентиною і Чилі 1978 р., напружені відносини між Чилі, з одного боку, та Болівією і Перу, з іншого, на початку 1970-х років; військово-морське зіткнення між Колумбією і Венесуелою 1987 р. [11, с. 95]

Здебільшого причини сучасних прикордонних проблемних ситуацій у Південній Америці сягають своїм корінням історичного минулого. Проте частина з них виникла вперше або в руслі технологічного, або міжнародно-правового розвитку в останній третині ХХ ст. Так, зміни в Міжнародному морському праві, відображені в конвенції ООН з Морського права 1982 р., яка встановила новий вид морського простору – *виключну економічну зону* (ВЕЗ), а також новий порядок визначення зовнішньої межі континентального шельфу (можуть простягатися, відповідно, до 200 і 350 морських миль), зумовили потребу перенесення кордонів і спровокували нові прикордонні суперечки. Розвиток нових технологій із видобутку ресурсів морського дна спричинив необхідність чіткого визначення морських кордонів. Сьогодні найчисленніші демаркаційні проблеми існують між острівними країнами Карибського басейну; щодо Південноамериканського регіону, то тут присутні певні прикордонні морські суперечки між Колумбією і Венесуелою щодо розмежування вод Венесуельської затоки у зв'язку з виявленням на шельфі значних запасів нафти і газу [11, с. 95].

Останніми роками на виникнення й ескалацію прикордонних конфліктів усе частіше, поряд з іншими, почали впливати геоекономічні та геокультурні, а також ідеологічні чинники. Зокрема, до керівництва ряду південноамериканських держав прийшли так звані «ліві» лідери (Венесуела, Бразилія, Чилі, Уругвай), які разом із феноменом «індіанського ренесансу» в Болівії, Еквадорі, Перу дають підставу говорити про особливий південноамериканський політичний контекст. Зазначимо, що прикордонні конфлікти можуть як пом'якшитися чи навіть нейтралізуватися завдяки цим чинникам, так і загостритися, адже усі ці так звані «ліві» уряди є за своєю природою аж ніяк не гомогенними. Такі ідеологічні розбіжності приховують передусім тоді небезпечний конфліктний потенціал, коли йдуть нога в ногу з політичним стилем, де домінує протиставлення «ворог–друг», «свій–чужий», а також у світлі існування історично зумовлених проблем між окремими країнами.

Міждержавна співпраця у Південній Америці перебуває сьогодні перед серйозними викликами у сферах безпеки, торгівлі, технології та інновацій, міграції, охорони довкілля та адаптації до змін клімату, які надають багато

можливостей для інтенсифікованої кооперації на регіональному і субрегіональному рівнях. Втім вищезазначені тематичні комплекси можуть призвести і до виникнення нових міждержавних конфліктів, адже для Південної Америки характерна загальна тенденція, яка супроводжується як різноманітними новими імпульсами і підходами до співпраці, так і зворотними процесами фрагментації. Які тенденції візьмуть гору в середній і далекій перспективі, залежатиме також від того, чи вдасться поставити міждержавне співробітництво на стабільну та міцну інституційну основу. Попереднім регіональним операційним та інтеграційним підходам часто бракувало необхідної послідовності, що частково можна пояснити нестабільними і персоналізованими політичними інституціями в південноамериканських державах, коли зміна влади автоматично спричиняє переосмислення зовнішньої політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Birle P. Zwischenstaatliche Konflikte in Südamerika vom 19. Jahrhundert bis heute. Ursachen. Lösungsansätze. Perspektiven / Birle P. // Lothar Mark/Erich G. Fritz (Hrsg.): Lateinamerika im Aufbruch. Eine kritische Analyse. – Oberhausen: Athena-Verlag 2009. – S. 123–136.*
2. *Orozco M. Boundary Disputes in Central America : Past Trends and Present Developments / M. Orozco // Pensamiento propio. – 2001. – № 14. – July–December. – P. 99–134.*
3. *Birle P. Demokratie und Entwicklung in Lateinamerika. / Birle P., Nolte D., Sangmeister H. (Hrsg.). – Frankfurt am Main: Vervuert. - S. 311–339.*
4. *Leuchars C. To the Bitter End. Paraguay and the War of the Triple Alliance (= Contributions in Military Studies). Greenwood Press, Westport 2002. – 254 p.*
5. *Pemsel H. Seeherrschaft. Eine maritime Weltgeschichte von der Dampfschiffahrt zu Gegenwart. / Pemsel H. Seeherrschaft. Bernard & Graef Verlag, Koblenz, 1995. – S. 424.*
6. *Sater William F. Andean Tragedy: Fighting the War of the Pacific, 1879– 1884. / Sater William F. Lincoln and London: University of Nebraska Press, 2007. – 442 p.*
7. *Centeno M. A. Blood and Debt : War and the Nation-State in Latin America / M. A. Centeno. – University Park : Pennsylvania State University Press, 2002. – P. 23–50.*
8. Український дипломатичний словник / за ред. М. З. Мальського, Ю. М. Мороза. – К., 2011. – 495 с.
9. *Rauch H. A South American Air War...The Leticia Conflict / H. Rauch // Air Enthusiast. – Issue 26, December 1984 – March 1985. Bromley, Kent : Pilot Press. – P. 1–8.*
10. *Гавриков Ю. П. Перу: от инков до наших дней / Ю. Гавриков. – Москва : Наука, 1977. – 134 с.*

11. Стащук Ю. В. Геопросторові аспекти поширення прикордонних проблемних ситуацій у Латинській Америці / Ю. Стащук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки / Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки. – 2010. – № 3. – С. 93–99.

12. Мартынов Б. Ф. «Реликтовые» и потенциальные конфликты в Латинской Америке. – [Электронный ресурс] / Б. Мартынов. – Режим доступа : <http://www.intertrends.ru/eleveth/004.htm>.

13. Клеченов Г. Е. Территориальные споры в Латинской Америке в условиях глобализации и борьбы с международным терроризмом / Г. Е. Клеченов // Моск. журн. междунар. права. – 2002. – № 4. – С. 41.

14. Старостина Е. А. Приграничные споры : причины возникновения, пути разрешения / Е. А. Старостина // Латинская Америка. – 2005. – № 10. – С. 25–30.

Стаття надійшла до редколегії 25.10.2011 р.

Прийнята до друку 05.05.2012 р.

INTERSTATE CONFLICTS IN SOUTH AMERICA: CAUSES, EVOLUTION, RESOLUTION STRATEGIES

Kostyantyn Polishchuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (0322) 794-340,
e-mail: kostjazou@yahoo.com*

This article analyses causes, dynamics, settlement of interstate conflicts in South America since the independence of South American countries from Spain and Portugal in the first third of the nineteenth century to the present. It considers strategies of conflict management, mediation initiatives, various approaches to dispute resolution. It researches processes of formation of interstate forms of cooperation, institutionalization, pluralization of political actors in the region and the impact of these processes to resolve existing conflicts and prevent potential conflicts.

Key words: interstate conflicts, South America, territorial disputes.

МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЕ КОНФЛИКТЫ В ЮЖНОЙ АМЕРИКЕ: ПРИЧИНЫ, ЭВОЛЮЦИЯ, СТРАТЕГИИ УРЕГУЛИРОВАНИЯ

Константин Полищук

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина, 79000, тел. (0322) 964-132,
e-mail: kostjazou@yahoo.com*

Проанализированы причины возникновения, динамика, особенности урегулирования межгосударственных конфликтов в Южной Америке со времен независимости южноамериканских государств от Испании и Португалии в первой трети XIX века до современности. Рассмотрены стратегии управления конфликтами, посреднические инициативы, различные подходы к урегулированию спорных территориальных вопросов. Исследованы процессы формирования межгосударственных форм кооперации, институционализации, плюрализации системы политических актеров в регионе и влияние этих процессов на урегулирование существующих противоречий и предотвращения потенциальных конфликтов.

Ключевые слова: межгосударственные конфликты, Южная Америка, территориальные споры.